

Tanığın Dilinden Fergana Olayları

Boris YUSUPOV

Çev. Orhan URAVELLİ

1989'da meydana gelen ve sonuçları itibariyle Türkiye'yi de etkileyen Fergana olaylarının 20. yıldönümü, özellikle Rusça medyada yeterince geniş boyutta ele alındı. Önemli sayıda Ahıskalının, zaman içinde göçmen olarak Türkiye'ye yerleşmesine yol açan bu facia, Sovyet basınında büyük yankılar uyandırmıştı.

Fergana vahşetine biz-zat tanık olanlardan biri de o sırada TASS Ajansının Özbekistan Şubesi olan UzTAG

Haber Ajansının fotoğrafçı muhabiri olan **Boris Yusupov**'du. 1989'un vahim haziran günlerinde TASS Ajansınca Sovyet basınına ve dışarıya servis edilen ve olaylarla ilgili yazı ve haberlere eşlik eden fotoğrafların çoğunu Yusupov çekmişti. Sano-bar Şermatova'nın kendisiyle 20 yıl sonra yaptığı ve *Ferghana.ru* haber sayfasına koyduğu konuşma, bize okurlarımızın ilgisini çekecek ve Yusupov'un kişisel görüşlerinden bazı ipuçları edinmelerine yardımcı olacaktır.

Şermatova soruyor, Yusupov cevaplıyor:

Çatışma bölgesine nasıl gönderildiniz?

4 Haziran pazar günü Fergana'da olaylar başladığında beni iş yerimden aradılar. Pazartesi İçişleri Bakanlığı yetkilileri ile birlikte Taşkent'ten uçakla yola çıktım. İçişleri Bakan Yardımcısı beni, **Andi-janskaya Pravda** gazetesinde çalıştığım zamandan tanıyordu. Bu görev için beni o önermişti. Uçağımız inişe geçtiğinde aşağıda gördüğümüz manzara tüyler ürperticiydi. Yeşil ve şirin Fergana şehri, alevler ve simsiyah dumanlar içindeydi. Sanki bir savaş filmi izliyorduk. Bu kadarını beklemeyen arkadaşlar şoktaydılar. Şimdi artık savaş ve vahşete alıştık. Ama o sırada Sovyet devletinde böyle bir şeyi hayal etmek bile mümkün değildi.

Biz karşılayan güvenlik görevlileri İçişleri Vilayet Karargâhına götürdüler. Fergana Vilâyeti İçişleri Genel Müdürü General Y. eski tanıdığım ve hemşerimdim. Daha önce KGB elemanı olarak Afganistan'da savaşmıştı. Bana çok yardımcı dokundu. Fakat başlıca sorun şuydu: Bu şartlarda nasıl çalışacaktım? Şehrin altını üstüne getiren ve yakıp yıkan azgın kalabalığın önüne, fotoğraf makinesiyle çıkmak akılsızlık olacaktı. Önce emniyet elemanlarıyla birlikte panzerle hareket ederek çalışmayı düşündüm. Fakat böyle bir aracı da ateşe verebilirlerdi. Sonunda altı emniyet görevlisinin eşliğinde bir minibüsle şehirde dolaşmayı tercih ettim.

Peki, sokaklar nasıl bu hâle gelmişti?

Askerlerin ateş etmesi yasaklanmıştı, mermileri yoktu. Bu durumu bilen militanlar, eylemciler ve çapulcular, gayet alenî ve çekinmeden hareket ediyorlardı. Emniyet güçleri tam teçhizatlı şekilde göreve çıksalar da sadece barikatlar ve engeller kurabiliyor, jop kullanıyor, canlı duvar oluşturarak kalabalık grupların önünü kesmeye çalışıyordu. Fakat zincir, sopa, inşaat demirinden yapılmış mızrak, yaba ve benzer eşyalarla silâhlanmış kalabalık, asker saflarının önüne dikiliyordu. Bunların çoğu gençlerdi. Fotoğraf çekmek çok tehlikeliydi. Öfkeli gençler saldıracaklardı. Ben askerlerin arkasında saklanmıştım. Askerler işaretimle siperlerini aralayınca birkaç saniye içinde deklanşöre basmaya gayret ediyordum. İşte bu şekilde kare yakalamaya çalışıyordum. İkinci gün ise arabanın içinden dışarı çıkmadan açık pencereden çekmek zorunda kaldım. Riskli olsa da başka bir yol yoktu.

Şehirdeki genel durum nasıldı?

Çok tedirgindik. Gün boyu kundaklama olayları sürüp gitti. Yerli emniyet mensupları korkuyorlardı ve onlar da **Ahıskalıları** savunmaktan acizdiler. Çünkü eylemciler yerli güvenlik elemanlarının adreslerini ve ailelerini biliyorlardı. Bu canilere karşı sert tedbir alsalar kendilerinin başına gelecek felâketlerin de farkındaydılar. Bu sebeple sadece dışarıdan getirilen güvenlik kuvvetleri etkili olabilirdi. Önce Andican vilâyetinden sevk edilen güçler bir dereceye kadar asayiş sağlayabildiler. Haramilerin saldırdıkları sokaklarda cehennem manzaraları vardı. Üstelik bir

yerde yangın söndürülürken az ileride yenisi başlıyordu. Eylemciler çeteler hâlinde, gayet düzenli şekilde hareket ediyorlardı. Suçsuz insanlara, onların evlerine hunharca saldırmaya varacak kadar kin ve nefretin nasıl biriktiğini anlamakta şimdi bile güçlük çekiyorum. Düşünün ki güvercinleri bile kanlı emelleri için kullanıyorlardı. Zavallı kuşları ateşle tutuşturuyorlardı. Bu güvercinler hemen damlara konuyor, böylece yangın çıkıyordu. Molotof kokteyllerinin sayı hesabı yoktu. Bir de kan ve çamur içindeki ekmeğin görüntüsünü bir türlü unutamıyorum. Özbekistan'da ekmek kutsaldır, onu yere atmak ve çiğnemek insanlık dışı bir hareket sayılır. Ama bu manzara, insanların nasıl canavarlaştığını, her türlü merhametin, her türlü insanî değerın hiçe sayıldığını gösteriyordu. Bu kadar büyük yıkım görmemiştim. Çektiğim fotoğrafları Taşkent'e gönderdim ve TASS Ajansı bültenlerinde yer aldı.

Peki, yönetim ne gibi tedbirler alıyordu?

Özbekistan'ın o zamanki Parti Sekreteri Rafik Nişanov ve SSCB İçişleri Bakanı Vadim Bakatin, Fergana'ya geldiler. Nişanov, Vilâyet Parti görevlileri ve yöneticilerini sert şekilde eleştirdi ve veryansın etti. Bir gün sonra Moskova'da Milletvekilleri Kongresinde Nişanov, 'çilek yüzünden çarşıda kavga çıktığından' bahsederek korkunç olaylar hakkında Sovyet halkına utanmadan yalan söyledi.

Biz bu vurdumduymaz tutumu anlamakta zorluk çekiyorduk, Fergana vilâyeti yanıyordu! Kuvasay,

Taşlak, Hokant şehirlerinde devlet otoritesi diye bir şey kalmamıştı. Özbekistan, genelinde savunmasız **Ahıskalılar** korku ve panik içindeydiler. Hokant'a hareket etmek üzereydim. Fakat SSCB Başbakanı Nikolay Rijkov ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Sekreteri, Milletvekili ve KGB eski Başkanı Viktor Çebrikov'un geldiğini haber verdiler. Onlarla birlikte **Ahıskalıların** toplandığı kampı ziyaret ettim. Zavallıları korumak için Fergana'daki askerî poligonlardan birinde toplamışlardı. Dışarıdaki eylemci grupları, kampa saldırmaya hazır bekliyorlardı. Ama binlerce asker onların önünü kesmişti. Özbek yöneticilerin, gazetecilerin bile kampa girişi yasaktı. Çünkü öfkeli kalabalık onları linç edebilirlerdi. Hazeran sıcaklığında güneş altında binlerce **Ahıskalı**, yiyecek ve ilaç sıkıntısı içinde ıstırap çekiyordu. Halkı bir an önce bölgeden tahliye etmek gerekiyordu. Üstelik haberleşme yoktu, evlerini, mallarını, yakınlarını kaybetmiş halk, olup bitenler hakkında medyadan hiçbir bilgi alamıyordu. 70 yıl yalan dolanla halkı uyutmaya alışmış Sovyet medyası, gerçekleri tespit ederek söylemekten acizdi. En sıcak haber bile defalarca yetkililerin sansüründen geçerek partiden izin alındıktan, haber gereken şekle ve endazeye sokulduktan sonra yayımlanabiliyordu. Dolayısıyla Moskovalı misafirleri kampta öfkeyle karşıladılar. Rijkov yüksek bir yere çıkarak halka hitap etmek istedi. Fakat Ahıskalılar onu engellediler. Başbakan kamptakilerin güvenli bölgelere tahliye edileceğini ve ihtiyaçlarının karşılanacağını beyan etti. Halk ona

inanmıyor, garantiler istiyordu. Rijkov, Moskova'nın olayları takip ettiğini, bütün tedbirlerin alındığını, kargo uçaklarının hazır olduğunu bildirdi. Sonuçta kamptaki Ahıskalıları Rusya'nın değişik vilâyetlerine tahliye ettiler. **Gürcistan** onları kabul etmeye yanaşmıyordu.

Kampta bazı **Ahıskalılarla** konuşma imkânı buldum. Bu vahşetin sebepleri hakkında ne düşündüklerin sordum. Gerçekten de 45 yıldır burada oturan Türklerle yerli Özbekler arasında böylesine düşmanlığa varacak kadar herhangi bir dinî veya etnik anlaşmazlık veya zıtlasma olmamıştı. Böyle bir kin ve nefret için zemin de yoktu. Genel kanaate göre, Özbeklerin Moskova'ya karşı aşırı tepkisi buradaki Rus ve Rusça konuşan Yahudi, Ukraynalı ve diğer azınlıklara karşı yönelikti; hedefte onların olduğu belliydi. Son anda sahipsiz Türkler hedef hâline getirilmişti. Bana anlattığına göre, karanlık güçler çok daha önceden **Ahıskalılara** işbirliği teklif etmiş, onlar kabul etmeyince, cezalandırılacakları söylenmişti. Gelişmeler facianın yakın olduğunu gösterse de ilgililer bunu ciddiye almamışlar; yukarılara yalan raporlar vermişlerdi.

Özbekleri Türklerin üzerine kıskırtma gibi provokasyon kimin çıkarlarına uygundu?

Bence mafya ile bütünleşmiş bazı devlet yetkilileri, bulanık suda balık tutmak, suçlarını unutturmak, gündemi değiştirmek istiyorlardı. Somut olarak toplu kıyım ve cinayetlere gelince, yönetimin kararsızlığı vahim sonuçlara yol açmıştı. Olağanüstü hâl uygulaması gecikmişti. Daha ilk günlerde askerlere ateş etme yetkisi verilmiş olsaydı ve sokağa çıkma yasağı uygulansaydı bunca insan ölmezdi. Fergana Vilâyet Parti Komitesi 1. Sekreteri Yuldaşev Yegor Liğaçov'u telefonla arayıp yalvardıktan sonra merkez, en sert tedbirler uyguladı ve bölgeye asker sevk edildi. Moskova'dakiler o sırada hâlâ perestroykanın getirdiği demokrasi sarhoşluğu içindeydiler. Neyse ki askerler müdahale ettiler. Caniler zayıf verince, saldırıları da azalmaya başladı.

Sizce Fergana olayları, sonuçları itibariyle nasıl değerlendirilebilir?

Bence merkezdeki hayalci toplum mühendisleri büyük bir gaflet içindeydiler ve bunun faturasını suçsuz insanlar ödedi. Fergana olayları Türklerin Özbekistan'ı terk etmelerine sebep oldu, büyük bir dram yaşandı, **Ahıskalılar** perişan oldular. Ardından Fergana'nın yanı başındaki Oş vilâyetine Özbek-Kırgız çatışmaları başladı. Yüzlerce insan öldü, köyler ve kasabalar yakılıp yıkıldı. Ruslar, Yahudiler, Tatarlar, Ukraynalılar ve diğerleri bölgeden göç etmeye başladılar. Evler olur olmaz fiyatlara satılıyordu. Mart 1990'da Taşkent Vilâyetinde, Buka

ve Piskent'te gerilim yaşandı. Buralardaki Türkleri de tahliye ettiler. Özbekistan genelinde artan gerilim Kazakistan'ı da etkileyebilirdi.

Anlaşılan bu olaylardan karlı çıkanlar da vardı!

Elbette. Kaçanların, göç edenlerin evleri, malları çapulculara kaldı. Bütün ülkede dağılma ve çöküş başlamıştı, ekonomi ve maliye iflâs etmişti. Mafya ve ayrıca çıkarıcı insanlar için bulunmaz fırsatlar doğmuştu. Fergana, Andijan ve diğer şehirlerdeki en pahalı evler, yazlıklar ve arsalar, yok fiyatına satılıyordu. Hatta 'beleş' olarak uyanıkların eline geçiyordu. Buraları terk edenlerin işi, görevi ve kadrosu yerlilere kalıyordu. Nişanov'un Moskova'ya alınması ve İslam Kerimov'un gelişiyle durum normalleşmeye başladı.

Ama bazı yorumcular Birlik ve Erk gibi dönemin millî ve demokratik gruplarını suçlayarak olayların bu sivil örgütlerce tezgâhlandığını söylüyorlar.

Sanmıyorum. Bunların üyelerinin çoğu aydınlardı. Yazarlar, şairler, sanatçılar, bilim adamları, öğrenciler. Bu romantik milliyetçiler bu tür cinayetleri tertiplemek ve tezgâhlamak tecrübesine sahip değildiler. Bence mafya ve yönetime sızmış çıkarıcı gruplar Özbek olmayanları hedef göstererek amaçlarına ulaşmaya çalıştılar ve ulaştılar da. İlginçtir ki Fergana olayları yüzünden sorumlu tutularak birçok mahallî yönetici görevden alındı ve onların yerini mafya ve çıkarıcı grupların temsilcileri aldılar.

Amerika'ya göç etmeniz nasıl oldu?

SSCB dağılıyordu ve Özbekistan'da kalmam anlamsızdı. ABD Konsoloslugu, Özbekistan'da Yahudiler için tehlike olmadığını beyan ederek vize veriyordu. Nihayet tanıdıklarım davet gönderdiler, kefil oldular ve Amerika'ya gidebildim. Yaklaşık 20 bin fotoğrafın negatifini de yanıma almıştım. ABD'de altı sergi açtım. Birçokları, SSCB gerçekleri, Fergana olayları hakkında fikir edindi... ●

Kaynak: www.ferghana.ru/article.php?id=6268&print=1

Çevirenin Notu: Lise 10. Sınıf öğrencileri için bir heyet tarafından hazırlanmış olan Özbekistan Tarihi (1917-1991) adlı ders kitabında (Taşkent, 2005) şu ifadeler yer almaktadır: "Haziran ve Ekim 1989'da Fergana, Taşkent ve Oş vilâyetlerinde büyük yankılar uyandıran olaylar çıktı. Özbek halkının bu olaylarla hiçbir ilgisi yoktu. Aslında etnik fesat ve kavgalar merkeze (Moskova'ya) lâzımdı. Böylece politikasını sertleştirerek suç devletini koruyacaktı."

Başbakan N. Rijkov bölgede

